

שיעור הלכתי שבועי מפי מורנו ורבנו
הרה"ג דוד שלום נקי שליט"א
מו"צ ומחבר סדרת הספרים "בהלכה ובאגדה"

ותתענג בדשן

גליון 25

"ותתענג בדשן נפשכם, הטו אַזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי, שְׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם" (ישעיה נה ב)

סימנים למצות ספירת העומר

סימנים לתזכורת לספור את העומר. בירך על המצוה ולא התקיימה המצוה כהוגן, האם ברכתו לבטלה, בענין: הדלקת נר שבת, קידוש במקום סעודה, הפרשת חלה, ישיבה בסוכה, נר חנוכה ועוד. תגובה על השיעור הקודם.

סימנים לתזכורת בספירת העומר

א. כתב מרן החיד"א בספרו "עבודת הקודש"¹ (מורה באצבע אות ר"ז): בימי ספירת העומר, יזדרז ויעשה סימנים שלא ישכח לילה אחד כשאינו מונה בציבור, כי אפשר שישכח גם ביום, ולא יוכל לספור עוד בברכה, ולמפרע יהיו כל הברכות מלילות שעברו לבטלה, וביטל מצות עשה. ע"כ. וביאור דבריו, כיון שלדעת בעל הלכות גדולות (הובא בתוספות מגילה כ"ב, מנחות סו ע"א) כל ימי הספירה נחשבים כמצוה אחת, כי זו כוונת התורה שאמרה: "שִׁבְעַת שָׁבָתוֹת תְּמַיַּמַת תִּהְיֶינָה", שצריכים לספור כל הארבעים ותשעה ימים, ואם שכח לספור לילה ויום, נחשב שביטל מצות עשה של הספירה. ואף על פי שהבאנו לעיל (גליון מס' 23) מה שכתב הר"ן (פסחים כח ע"א) שרוב המפרשים מסכימים שספירת העומר בזמן הזה שאין קרבן העומר, אינה אלא מדרבנן, וכן פסק מרן זיע"א בבית יוסף ובשלחן ערוך (סימן תפט), וכן דעת החיד"א עצמו בברכי יוסף (שם), ואם כן אין זו מצות עשה ממש? וצריך לומר שכוונתו שנמצא שביטל מצוה שעיקרה ומקורה מן התורה, או שכוונתו שביטל מצות עשה מדרבנן. ועל כל פנים, כיון שלא ספר לילה ויום, סופר בשאר הימים הנותרים בלי ברכה, כי חסר לו בתמימות. ואף שרבים חולקים על סברת בה"ג, וכמו שכתבו עליו התוספות (מנחות שם): "ותימה גדולה הוא ולא יתכן", מכל מקום מאחר ומרן השלחן ערוך (סימן תפט ס"ח) חשש לדבריו ופסק כמותו, נמצא אם כן שמי שלא ספר לילה ויום, למשל

ביום השלושים לעומר, לא יכול להמשיך לברך, וממילא כל ברכתיו שבירך במשך השלושים יום, כולם למפרע נעשים לבטלה, כיון שהתגלה הדבר למפרע, שלא קיים את מצות הספירה כלל.

בירך ולא התקיימה המצוה, האם ברכתו לבטלה?

ב. והנה ידועה ההלכה שמי שנטל ידיו לאכילת כביצה פת, ובירך "על נטילת ידים", ואחר כך חזר בו ולא רוצה לאכול לחם כלל, מחדש הריטב"א (חולין קו ע"ב) וזו לשונו: "אין בכך כלום, ואין מחייבים אותו לאכול שלא תהיה ברכתו לבטלה, שמכיון שנטל ידיו, גמרה לה ברכת הנטילה שעליה הוא מברך, ובאותה שעה דעתו היתה לאכול. וכן דנתי לפני מורי, והודה לדברי". ע"כ. ומבואר שהולכים אחר מחשבתו שבשעת הברכה, וכיון שבשעה שבירך, היתה דעתו לאכול שיעור כביצה פת, ורק אחר כך חזר בו, וכגון שחברו פתאום הפתיע אותו וקרא לו ללכת עימו, ומיהר לצאת. או שבא לשלחן וראה שלחן ערוך מפה לפה במטעמים משובחים, מינים ממינים שונים, בשר, עופות ודגים, ולכן אינו חפץ לאכול לחם, שלא יסתם לו התיאבון. ומעין הגמרא בשבת (קמ ע"ב) שאמר רב חסדא, "עד דליעול ירקא, ליעול בשרא וכוור", "עד שאוכל ירקות, אוכל בשר ודגים", גם הוא אמר, "עד דליעול נהמא [לחם], ליכול בשרא וכוור". על זה מחדש הריטב"א, שברכתו על הנטילה, היא לא לבטלה! שכיון שבשעה שנטל ידיו, היה בדעתו לאכול לחם, אפילו שבפועל הוא לא אכל, לא כזית ולא חצי כזית, אין זה לבטלה.²

הדלקת נר שבת

ג. ומזה למדו הפוסקים על כמה וכמה דוגמאות, ונביא מעט מהן: למשל: זוג המתארחים בסעודת ליל שבת אצל הוריהם, וחוזרים לישון בביתם, האשה עשתה כהלכה והדליקה נר שבת בברכה בביתם קודם שיצאו, עם כמות שמן מספקת, כדי שבשעה שיחזרו יהנו

אסופות וכתב: ויעשו אסופות כיד ה' הטובה עליהם, מי מקיצור דינים והלכות, מי מכללים, מי מהקדמות לדרושים, ומי מתוכחות מוסר וכדומה, כל אשר עושים, חסד גדול יחשב, ואין לך חסד גדול מזה שהוא חסד בנפש, ועושי אלה הם מזכים את הרבים וזכות הרבים תלויה בהם. ואל יחושו ללעג השאננים שאומרים, מה הועילו אלו החכמים בתקנתם לכתוב לנו את הידוע ומפורסם בספרים, אין זה כי אם ללקט כסף וליטול את השם שהוציא ספר. שארי להו מרייהו, כי לא צדקו, שבואי הגמור יותר טובים לנו אלו הספרים של אסופות מכל חיבורי הפלפולים והחריפות, כי מה יתן ומה יוסיף לנו אלו החיבורים, רובם הם מתעפרים בעפר, אין דורש ואין מבקש וכו', אבל אלו הספרים של האסופות תועלתם מרובה כאמור. ולכן כל תלמיד חכם ירדוף אחריהם כאשר ירדוף הקורא בהרים, ויד כל ממששת בהם כל שעה, כי בזמן הזה הקיצור הוא טבע חריף אהוב ונחמד לכל, ואומרים דרך צחות: "ויאמר לקוצרים ה' עמכם". ומתוך כך יהיו דבריו נקראים ונוכחים ונאמרים בבתי כנסיות של תלמידי חכמים ובבתי מדרשות ויהיה מזכה את הרבים, ותתענג בדשן נפש. זהו דרך ישרה לפי דעתי למחברי חיבורים. ע"ד. ישמע חכם ויוסף לקח. (ועיין עוד בדברי פתיחה בחוברת "הסעודה בהלכה ובאגדה", וד"ק.)

¹ ספר "עבודת הקודש", הוא מיוחד ונפלא, קצר וקולע, מחולק לכמה חלקים: "מורה באצבע", "צפורן שמיר", "קשר גודל", "כף אחת" ועוד. כולו קיצורי הלכות בתיבול מוסר והנהגות יפות ומיוחדות, בשפה קלה ונעימה שממש תענוג ללמוד בו. בילדותינו, היתה לי ולאחי שליט"א קביעות בו בכל ערב לפני השינה, ואין ספק שהלומד בו מרגיש את היראת שמים הטהורה הטמונה בו. וכמו שהיה רגיל לומר הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל, על הלומד בספרי גאון עוזנו ותפארתנו רבנו יוסף חיים זצ"ל, שממש מקבל יראת שמים טהורה.

ובדרך אגב, מעניין להביא מה שכתב הגר"ח פלאגי בהקדמה לספרו "מועד לכל ח", משם סבו הגאון הראש"ל הר"ח הטוב [הרב רפאל יוסף חזן] זצ"ל בעל שו"ת חקרי לב: "וכה אמר אלי האיש: בראותי גודל חכמת תורתו של הרב הגדול והמפורסם החיד"א ז"ל אשר בספריו הקדושים כי רבים המה, בהלכות ובדרושים נחמדים, איני מתקנא בו, כי אם על ספריו הקטנים כמו "מורה באצבע" וכדומה, שהוא מוסר ודינים שיד כל אדם שווה בו, אחד חכם ואחד תם קוראים בו, ובעלי בתים ישאוהו בחיקם, והיתה עמו וקרא בו בלכתו בדרך, בים וביבשה, שאין בו טורח כלום. והיה משבח בתהילותיו החיבורים הללו יותר ויותר מכל שאר החיבורים הנוראים, יען כי נמצאים בתוכם מוסר מלכים ודינים המדריכים לאדם ליראת ה' ולעובדו בלבב שלם, ועל הכל גודל שכר המזכה את הרבים. ע"ש. ועיין בפלא יועץ (ערך אסופה) במעלת בעלי

² ועל כל פנים, ברור שהחכם עיניו בראשו, וישים לב בעת הנטילה אם באמת יאכל כביצה פת או לא. רק שאם קרה ולא מסתדר לו לאכול, אין זו ברכה לבטלה.

מהנרות. והנה כשבאו לחזור לאחור הסעודה, התקדו שמים בעבים, וירדו גשמי רצון ברכה ונדבה, והוכרחו לישון בבית ההורים, ונמצא אם כן שלא נהנו מהנרות בשבת עצמה שהיא מטרת המצוה, האם הברכה על הנרות תהיה למפרע לבטלה כיון שלא נהנו מהם או לא. לפי הריטב"א אין הברכה לבטלה, כיון שבשעה שברכה דעתה היתה לחזור וליהנות מהנרות, רק שאחר כך קרה אונס ולא נהנו, לכן אינם חייבים לאנוס את עצמם, וללכת בגשם כדי לישון בביתם דוקא.³

קידוש במקום סעודה

ד. כמו כן, מי שקידש על היין בליל שבת, ועוד לא הספיק ליטול ידיו לסעודה, והפתיע אותו חברו מהרחוב הסמוך, וביקש ממנו שיבוא לסעוד איתם ולפייט לכבוד שבת חתן של בנו. והרי ההלכה אומרת שחייבים לסעוד במקום שקידש, כי "אין קידוש אלא במקום סעודה", ואיך ילך זה ויאכל בבית אחר שלא קידש בו, לכן עליו לחזור ולקדש שוב בבית חברו בברכת "הגפן" ו"מקדש השבת", כמבואר בשלחן ערוך (א"ח סימן רעג ס"ב): אם קידש בבית אחד על מנת לאכול שם, ואחר כך נמלך לאכול במקום אחר, צריך לחזור ולקדש במקום שרוצה לאכול שם. ולפי המבואר בריטב"א הנ"ל, רשאי לעשות כן לכתחילה, ומה שקידש בפעם הראשונה אין ברכתו לבטלה, כיון שדעתו באמת היתה לסעוד שם, ורק אחר כך חזר בו לאכול במקום אחר.⁴

הפרשת חלה

ה. כיוצא בזה, אדם שהפריש חלה בברכה, ובטעות בא הילד ותחב את החלה לתוך העיסה, אם יש פי מאה בעיסה כנגד החלה, הרי

החלה בטלה במאה, כמו ששאר איסורים בטלים בשישים, ואז מותרת כל העיסה באכילה. אך אם אין פי מאה, כתב מרן הבית יוסף (בדק הבית י"ד סימן שכג ס"א) בשם הרמב"ם (הלכות תרומות פ"ד הל"ז): המפריש תרומה ומעשרות וניחם עליהם, הרי זה נשאל לחכם ומתיר לו, כדרך שמתירים לו שאר נדרים, ותחזור חולין כמו שהיתה, עד שיפריש פעם שניה אותה שהפריש תחילה או פירות אחרות. וכן פסק (שם) הרמ"א לגבי הפרשת חלה שדינה כתרומה, וילך לחכם שיעשה לו התרה, ובהתרה זו חוזרת העיסה להיות טבל, ויפריש ממנה שוב חלה. אך כתב החיד"א (ברכי יוסף שם סק"א) שלא יברך, כי יש לחשוש לסברת הט"ז שחולק בכלל על ההתרה במקרה זה, ולכן ספק ברכות להקל. ולפי הריטב"א נמצא שהברכה שברך תחילה, אינה לבטלה, כיון שבשעה שברך, דעתו היתה להפריש והפריש, רק שאחר כך קרה אונס והוכרח להישאל עליה. וכן נראה משר"ת הלכות קטנות (ח"א סימן מה) שכתב על נידון זה, שאין הברכה לבטלה, מאחר שחל שם חלה עליה לפי שעה. ע"ש.⁵

ישיבה בסוכה

ו. עוד דוגמא: הבא לסעוד סעודת קבע של פת או מיני דגן בסוכה, צריך לברך "לישב בסוכה", כמו שפסק מרן השו"ע (א"ח סימן תרטל) שאין אנחנו מברכים בסוכה אלא על אכילת קבע. והנה תיכף שברך וישב והתחיל לאכול, ירדו גשמים בשיעור שתסרח המקפה, שצריך לפנות ולצאת מהסוכה לאכול בבית (שם ס"ה), ונמצא שלא אכל שיעור כביצה פת בסוכה, האם ברכתו שברך "לישב בסוכה" תהיה לבטלה או לא. לפי הריטב"א מתבאר שכיון שבשעה שברך היה בדעתו לאכול כשיעור, רק שלאחר מכן נאנס ולא אכל, לא תהיה ברכתו לבטלה.⁶

והנה מה שכתב הרמב"ם שרשאי להישאל על התרומות ומעשרות, כדרך שמתירים שאר נדרים. לכאורה צריך להבין, הרי לרמב"ם ברכה לבטלה היא איסור מן התורה ממש, שעובר על "לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא", ואיך התירו לו לגרום איסור חמור כזה. ובודאי לא מסתבר לומר שהרמב"ם דיבר רק באופן שתרם ללא ברכה? וצריך לומר שבמקרה זה שהברכה נעשית לבטלה למפרע, אין זה חמור כל כך כמו המוציא בפיו ממש ברכה לבטלה, כי סוף סוף כאן הברכה חלה על דבר מסוים, ובשעה שהוציא בשפתיו, ודאי היא לא היתה לבטלה, אלא שלאחר מכן נעשית ממילא לבטלה. ואולי זה דומה למה שכתבו רבים מהאחרונים (עיין ש"ת יביע אומר חלק ד א"ח סימן ג, ג ועוד), שאף הרמב"ם (הלכות ברכות פ"א הל"ז) שפוסק שהרהור כדיבור דמי, בכל זאת אם הרהר ברכה בלבו והתחרט ולא אכל, לא עבר על איסור ברכה לבטלה, כיון שאמרה תורה "לא תשא", והיינו דוקא במוציא בשפתיו, כמו שנאמר (תהלים טז): "ובל אֶשָׂא אֶת שְׁמוֹתַי עַל שִׁפְתַי", אבל בהרהור הלב בלבד, אינו עובר. ולפי זה, כאן שבשעה שהיה הוציא בשפתיו, הוא הוציא כהוגן והיה לברכה שעת כושר לחול, ורק לאחר מכן עשה התרה התבטלה ההפרשה, וממילא בטלה הברכה שנגזרת אחריה, אין זה חמור כל כך כמו כל ברכה לבטלה שנועשת בהוצאת שפתיים ממש ואין לה על מה לחול.

ולכן המתפלל שמונה עשרה ופתאום לא חש בטוב והפסיק את התפילה, למפרע כל ברכותיו לבטלה, כי אף שמתחילה ברך כל ברכה כהוגן, מכל מקום כיון שלא סיים את התפילה, נמצא שלא היה שעת כושר לברכות לחול, ולכן זה חמור יותר, ונחשב שהוציא שם שמים לבטלה בשפתיו. וכמו מה שפסק מרן (א"ח סימן רו ס"ו): נטל בידו פרי לאוכלו וברך עליו, ונפל מיזו ונאבד או נמאס, צריך לחזור ולברך, וצריך לומר "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד" על שהוציא שם שמים לבטלה. כי אף שבשעה שהוציא את הברכה מפיו, הוא הוציא כהוגן, מכל מקום כיון שלא היתה שעת כושר לברכה לחול, הרי זה נחשב "שהוציא שם שמים לבטלה". לא כן בהפרשת תרומות ומעשרות וחלה שהיתה שעת כושר לברכה. וד"ק. (ועיין ש"ת יביע אומר ח"ב א"ח סי' י אות יא)

והנה אף שמן הדין די לשתות בקידוש מלא לוגמיו (רוב רביעית, 41 גרם), בכל זאת אם במקרה זה ששה רביעית יין, ברור שאין ברכתו לבטלה, כיון שיצא ידי חובת קידוש במקום סעודה, וכדין האוכל כזית מיני דגן, וממילא לא צריך לחזור ולקדש בבית חברו. ואילו אם שנתה רק רוב רביעית, אבל השאיר את בני ביתו שהם אוכלים בבית, ורק הוא הולך לחברו, גם אז אין ברכתו לבטלה, כיון שרשאי אדם להוציא את אחרים ידי חובתם אף שהוא עצמו לא יוצא, כדקיימא לן בברכת המצוות "אף על פי שיצא מוציא" (ראש השנה כ"ט ע"א), וכן פסק מרן בשו"ע (סימן רעג ס"ד): יכול אדם לקדש לאחרים אף על פי שאינו אוכל עמהם, לדלידה הוי מקום סעודה. ונמצא שבמקרים אלו ששתה רביעית או שהשאיר בני ביתו שסועדים שם, אף בלי הריטב"א, אין ברכתו לבטלה. ואמנם עיין בשו"ת יביע אומר (ח"א י"ד סימן כ א"ת א) שרצה לחלק בין ברכת המצוות לברכת השבת, וכיון שהקידוש נחשב כמו ברכת השבת, לכן אם נמלך לאכול במקום אחר, אין זו ברכה לבטלה, אף ללא הריטב"א. ו"ל.

³ וברור שגם במקרה שהאשה למשל לא חשה בטוב, ומחמת כן הם נשארים לישון אצל ההורים, לא יועיל ולא יציל אם ירצה הבעל להדר בדוקא וללכת לביתו כדי לשהות כמה דקות וליהנות מהנרות, ואחר כך יחזור לישון בבית ההורים, שכיון שנגלה הדבר למפרע שאינם ישינים שם, נמצא אם כן שאין זה ביתם בשבת זו, ולא היו צריכים להדליק שם נרות בכלל. אולם אם ילך הבעל לביתו לישון, אז אין הכי נמי בזה הוא יועיל ויציל, כי הוברר שבאמת ההדלקה היתה כהוגן. רק כמובן שאין צריך לטרוח כולי האי, ובפרט בדבר כזה שיכול חלילה לצער את אשתו, שהיא תשאר לבדה. וברור דמילי דחסידותא, לא רשאי אדם לעשות על שבון אחיהם, וקל וחומר על חשבון אשתו שחייב לאוהבה כגופו ולכבדה יותר מגופו. (רמב"ם אישות פ"טו הל"ט)

⁴ והנה אף שמן הדין די לשתות בקידוש מלא לוגמיו (רוב רביעית, 41 גרם), בכל זאת אם במקרה זה ששה רביעית יין, ברור שאין ברכתו לבטלה, כיון שיצא ידי חובת קידוש במקום סעודה, וכדין האוכל כזית מיני דגן, וממילא לא צריך לחזור ולקדש בבית חברו. ואילו אם שנתה רק רוב רביעית, אבל השאיר את בני ביתו שהם אוכלים בבית, ורק הוא הולך לחברו, גם אז אין ברכתו לבטלה, כיון שרשאי אדם להוציא את אחרים ידי חובתם אף שהוא עצמו לא יוצא, כדקיימא לן בברכת המצוות "אף על פי שיצא מוציא" (ראש השנה כ"ט ע"א), וכן פסק מרן בשו"ע (סימן רעג ס"ד): יכול אדם לקדש לאחרים אף על פי שאינו אוכל עמהם, לדלידה הוי מקום סעודה. ונמצא שבמקרים אלו ששתה רביעית או שהשאיר בני ביתו שסועדים שם, אף בלי הריטב"א, אין ברכתו לבטלה. ואמנם עיין בשו"ת יביע אומר (ח"א י"ד סימן כ א"ת א) שרצה לחלק בין ברכת המצוות לברכת השבת, וכיון שהקידוש נחשב כמו ברכת השבת, לכן אם נמלך לאכול במקום אחר, אין זו ברכה לבטלה, אף ללא הריטב"א. ו"ל.

⁵ ואמנם אף שכן כתבו כמה אחרונים לשייך את חידושו של הריטב"א לדין הפרשת חלה (וכן כתב מרן זצ"ל בשו"ת יביע אומר ח"ה י"ד סימן כ אות ג. וד"ק), אך בשו"ת יביע אומר (ח"א י"ד סימן כ א"ת ב) דחה שאין נידון הריטב"א שייך כאן, כיון שדוקא בנטילת ידים שמצות הנטילה נגמרה בשלמותה, והחיסרון הוא רק בזה שלא אכל לחם, לכן אין הברכה לבטלה, לא כן בהפרשת חלה, כיון דקיימא לן (כתובות עד י"ז) "חכם עוקר את הנדר מעיקרו", נמצא שכשעשה התרה להפרשת חלה, עקר וביטל את ההפרשה מעיקרה מכל וכל, וכאילו לא הפריש בכלל, ולכן ברכתו תהיה לבטלה, ולא יעזור כאן חידושו של הריטב"א.

שאלה מהקהל: אם הוא רוצה שלא תהיה ברכתו לבטלה, ולכן הוא לא עושה התרה על החלה, ושורף את כל העיסה, האם יש בזה איסור "בל תשחית"? **תשובה:** אין הכי נמי אינו חייב לעשות התרה, ואין בזה כל תשחית, שכל שעושה לצורך שהוא, וכל שכן לצורך כזה להינצל מאיסור ברכה לבטלה, אין בזה חשש איסור. ואף שעתה הוברר הדבר שיעשה זו לא נאפתה כלל, וממילא לא היה עליה חיוב חלה מעיקרה, מכל מקום לפי הריטב"א דאזלינן בתר מחשבתו הראשונה, כיון שבשעה שלשה היתה דעתו לאפתה והתחייבה אז בחלה, אין הברכה לבטלה.

והוא הדין באדם שלש עיסה גדולה וחילקה לחתיכות בצק קטנות כדי לתת לאחרים שיאפו הם, שהריהו פטור מחלה. ורק אם אופה אותן ואחר כך מחלקן, חייב בחלה, כמבואר בשו"ע (י"ד סימן שכו ס"ב) ובאחרונים שם, ובחזו"ע (שבת א' עמוד יז). והנה הלש עיסה על דעת לאפותה ואח"כ חזר בו ורצוה לחלקה לאחרים בעודה בצק, אף שעתה הוא פטור מחלה, אין ברכתו לבטלה, דבתר מחשבתו הראשונה אזלינן.

ז. עוד דוגמא בענין הדלקת נר חנוכה, מי שנתן שמן כשיעור של חצי שעה, ובידך "להדליק נר חנוכה", ופתאום כבה הנר בתוך חצי השעה, מבואר בגמרא (שבת כא ע"ב) "כבתה אין זקוק לה", ואינו צריך לחזור ולהדליק שוב את החנוכה. והנה בזה, ברור שאין ברכתו למפרע לבטלה, גם ללא חידושו של הריטב"א, כי בלאו הכי יש כאן את ההלכה שקבעו חז"ל "הדלקה עושה מצוה", וכיון שבשעת הברכה היה שמן לחצי שעה, רק שאחר כך כבה הנר מחמת הרוח או דבר אחר, קיים את המצוה, ולא הצריכוהו חז"ל להדליק שוב. הא למה הדבר דומה, למצות כיסוי הדם בעפר שציותה התורה לאחר שחיטת חיה או עוף, ומבואר במשנה (חולין פז ע"א) שאם כיסה את הדם והתגלה על ידי הרוח וכדומה, אינו חייב לחזור ולכסותו, וכן פסק מרן בשו"ע (י"ד סימן כח ס"א). וברור שאם התגלה הדם, אין ברכתו לבטלה, כיון שבשעת הכיסוי נתקיימה מצוותו לגמרי, ושוב לא הצריכוהו. וכמו שכתב הכרתי (שם ס"ק י"ד) שאם כיסה, אינו מחויב להשיג כלל אם יהיה נתגלה אחר כך או לא, כיון שקיים מצוותו, ולכן מכסים לכתחילה ברחובות ומקומות שרבים שכיחים ודשים שם, ואינו מתקיים הכיסוי כלל. ע"כ. והוא הדין בנר חנוכה, שכיון שקבעו חכמים ש"הדלקה עושה מצוה", נמצא שבשעת ההדלקה נגמרה המצוה לגמרי, כל שנתן שמן כשיעור הראוי לחצי שעה, ומה לי אם כבה לאחר מכן.

החילוק בין נר חנוכה לנר שבת

ח. ואין זה דומה לדין הנ"ל של הדלקת נרות בערב שבת שלא חזרו לישון בבית, שהוצרכנו להגיע לחידושו של הריטב"א שלא תהיה הברכה לבטלה, כי שמה כל ההדלקה היא בשביל ליהנות מהנר, ולכן אם כבה הנר ועדיין לא הגיע שבת, צריך לחזור ולהדליקו כדי שיהנה מאורו בשבת, לכן אם הוצרכו פתאום לישון בבית ההורים ונמצא שלא נהנו מהנר, היתה הוה אמינא שהברכה תהיה לבטלה, שהרי לא התקיימה מטרת המצוה, וכמו במצות נטילת ידים שנטל ולא אכל לחם ולא התקיימה מטרת הנטילה, על כגון זה חידש הריטב"א שאין הברכה לבטלה, כיון דאזלינן בתר מחשבתו בשעת הברכה. מה שאין כן בנר חנוכה שנועד לפרסומי ניסא, ולא להנאה, ואדרבה "הנרות הללו קודש הם, ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד", וכיון שחכמים קבעו ש"הדלקה עושה מצוה", ובהדלקה כבר מתקיים פרסום הנס, לכן גם אם "כבתה אין זקוק לה", וממילא אין כאן ברכה לבטלה, אף ללא חידושו של הריטב"א.

נר חנוכה בערב שבת

ט. והנה הגאון הרב שילה רפאל זצ"ל⁷ (בהגהותיו על חידושי הריטב"א חולין קו ע"ב, מוסד הרב קוק הערה 218) כתב להוכיח ממה שפסק מרן בשו"ע (סימן תרעג ס"ב) שאפילו אם כבה נר חנוכה בערב שבת קודם קבלת שבת שעדיין הוא מבעוד יום, אינו זקוק להדליקה, כיון שהדלקה עושה מצוה. ומשמע שתקנו לברך למרות החשש שמא יכבה הנר מבעוד יום ותבטל המצוה למפרע, שהרי לא קיים המצוה אם כבה מבעוד יום, אף על פי כן כיון שבשעת הברכה ראוי היה הנר לדלוק, והמדליק עושה מה שחייבוהו חכמים, לא חוששים שמא יכבה, ויכול לברך. והיינו כשיטת הריטב"א דאזלינן בתר שעת הברכה. ע"ש. ולכאורה צריך להבין מה הוכחה היא זו, הלוא גם אם נאמר שמרן השו"ע לא סבירא ליה כחידושו של הריטב"א, ולעולם אם כבה הנר מבעוד יום, ברכתו לבטלה, בכל זאת תקנו חכמים מראש לברך על ההדלקה בערב שבת, כי לא חוששים שמא יכבה, דמהיכא תיתי לחשוש חששות כאלו שמדליק ופתאום יכבה? וצריך לומר שכוונתו, כיון שאמרו בגמרא (שבת כא ע"ב): פתילות ושמינים שאמרו חכמים אין מדליקים בהם בשבת,

רבנים מרבני תימן בסוכת מרן זצ"ל, וכשנכנסו לסוכה בירכו "לישב בסוכה" וישבו, ומרן ענה אחריהם 'אמן'. והבהיר אחר כך, שכיון שמן הדין גם אנחנו היינו צריכים לברך, אלא שאין אחר המנהג כלום, לכן ודאי שנענה אחריהם, אמן, ואין זו אמן יתומה חלילה. כי דוקא אם מברך ברכה שמן הדין אין לנו לברך אותה, וכגון שהיא נגד מרן, לא עונים אחריו אמן, כי ספק אמן יתומה לקולא.

⁷ הוא היה תלמיד חכם גדול 'אב בין דין' בירושלים ע"ה"ק. מרן זצ"ל היה מאוד מחבב אותו, כשהיו מזמינים את מרן בבין הזמנים של חודש אב, במסגרת השיעורים המפורסמים שהיו עושים מטעם "מוסד הרב קוק", הוא היה יושב על יד מרן. וזכורני

מדליקים בהם בחנוכה בין בחול בין בשבת, קסבר כבתה אין זקוק לה, ואסור להשתמש לאורה. וכן פסק מרן בשו"ע (סימן תרעג ס"א): כל השמינים והפתילות כשרים לנר חנוכה, ואף על פי שאין השמינים נמשכים אחר הפתילה ואין האור נתלה יפה באותם הפתילות. ואפילו בליל שבת שבתוך ימי חנוכה, מותר להדליק בנר חנוכה השמינים והפתילות שאסור להדליק בהם נר שבת. ע"כ. ומבואר שאף על פי שיש חשש שיכבה הנר, שהרי מטעם זה אסרו חכמים להדליק בנרות ופתילות אלו בשבת, בכל זאת מותר להדליק בהם נר חנוכה אפילו בערב שבת. ולכאורה למה לא נחשוש שמא יכבה הנר מבעוד יום, ונמצא שלא קיים את המצוה כלל וברכתו תהיה לבטלה? [דבשלמא בחול לא חששו לברכה לבטלה, שכיון שמדליק בזמן ההדלקה, לכן גם אם פתאום כבה, פטרוהו מלהדליק שוב, כיון שחלה ברכתו במשהו. לא כן בערב שבת שמדליק מבעוד יום שעדיין לא הגיע זמן ההדלקה של הלילה, אם כבה, למה לא נחייב אותו להדליק שוב, כדי שברכתו תחול על משהו ולא תהיה לבטלה], אלא ודאי כחידושו של הריטב"א שכיון שבשעה שבידך עשה הכל כהוגן, אין ברכתו לבטלה.⁸

החילוק בין ספירת העומר לנטילת ידים

י. ועתה נחזור במה שפתחנו בדברי החיד"א שיעשה סימנים שלא ישכח לספור את העומר, כי אם ישכח לילה ויום, למפרע יהיו כל ברכותיו לבטלה. ולכאורה לפי הכלל של הריטב"א שהולכים אחר מחשבתו בעת הברכה, אם כן כיון שבשעה שבידך בכל יום היתה דעתו לספור גם בשאר הימים, אלא שקרהו אונס ושכח לספור באחד מן הימים, למה שיהיו ברכותיו לבטלה, הרי דעתו היתה לספור בשלימות "שבע שבתות תמימות". ובאמת שמרן זצ"ל בשו"ת חזון עובדיה (סימן כח עמוד תקט) לפני כ-70 שנה כתב, ואפשר שדוקא בנטילת ידים, אין זו ברכה לבטלה, שמכיון שנטל ידיו, נסתיימה מצות הנטילה שעליה הוא מברך, מה שאין כן בספירת העומר שלדעת בעל הלכות גדולות כל ימי הספירה נחשבים כמצוה אחת דבעינן "תמימות", לכן אם שכח לילה אחד, הרי זו ברכה לבטלה. אלא שאחר כך כתב: אולם יותר נכון לומר שלא התכוון החיד"א באמת שיהיו ברכותיו לבטלה למפרע, אלא לרזו ולהיזהר בדבר עד כמה שאפשר, ואין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו. ע"ש. ואילו בספרו חזון עובדיה (יום טוב עמוד רטז) הסכים עם החילוק הקודם, שיש הבדל בין נטילת ידים שהסתיימה המצוה, לספירת העומר שלא הסתיימה המצוה, כיון דבעינן "תמימות" וליכא.

למפרע כל ברכותיו לבטלה

יא. ולכאורה יש להבין, למה יהיו כל ברכותיו לבטלה, הגם שכל הימים הם מצוה אחת, אבל עדיין כיון שלכל יום מתקנת ועומדת ברכה בפני עצמה, מה אכפת לי ששכח לאחר זמן, הלוא סוף סוף הברכה של היום, ומחר, ושל כל אותם ימים שזכר וספר, היתה כהוגן, ולפי הריטב"א דאזלינן בתר מחשבתו שבשעת הברכה, הרי כל יום בשעת הברכה הוא עשה את המוטל עליו כנאה וכיאה, ולמה אם שכת, נאמר לו שברכותיו למפרע יהיו לבטלה? וכן מצאתי סברא זו בשו"ת בצל החכמה (חלק ה סימן מה) שכתב, שאף שספירת כל המ"ט יום אינה אלא מצוה אחת, מכל מקום לענין הברכות שמברכים על ספירות אלו, ברור שכל ברכה וברכה מצוה דרבנן בפני עצמה היא וכו', והוא מוכרח שכל ברכה אינה מוסבת אלא על חלק מן המצוה, דהיינו על הספירה של אותו לילה בלבד, וכל שבאותו לילה ספר כהוגן יצא ידי חובת אותה ברכה. וגם אם למחר לא יספור, ונמצא שביטל מצות עשה של הספירה, מכל מקום הברכה שתקנו חז"ל על הספירה של אתמול בלבד, אין בה גריעותא, שהרי אין לה לפי תקנת חז"ל כל

שהיה בא לקבל את פני מרן בהקבלת פני רבו ברגל שהיה בזמנו בביהמ"ד "חזון עובדיה".

⁸ ומה שהוכיח כן הרב הנ"ל מהשלחן ערוך ולא מהגמרא, כי בגמרא לא מפורש מה הדין בכבתה מערב שבת, אם זקוק לה או לא, ואולי בשבת באמת כבתה זקוק להדליקה שוב, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, כיון שעדיין הוא מבעוד יום ולא התחילה המצוה. אבל ממה שפסק מרן בשלחן ערוך שאף בערב שבת לא זקוק לה, מוכח כסברת הריטב"א שחז"ל לא הצריכו להדליקה שוב, כי לא חששו בזה לברכה לבטלה, כיון שבשעת ההדלקה, ההדלקה היתה כהוגן.

קשר עם הברכה והספירה של יום שלאחריו. ע"ש. ומעין סברא זו ראייתי גם לגאון רבי שלמה קלוגר (ש"ת קנאת סופרים דף פ טור ב) שדן על אחד שטרוד עד מאוד בעסקיו, ולא ימלט שלא ישכח יום אחד מלספור את העומר, האם רשאי להתחיל לספור או שנחשוש שמא ישכח ולא יהיה כאן תמימות? וכתב, שכיון שכתוב "תמימות תהינה", משמע שיש ציווי על האדם שיראה היאך לעשות שיהיו תמימות, ולכן במקרה שכבר שכח לספור יום אחד, אין בידו לעשות עוד שיהיו תמימות, לכן לא יספור עוד בברכה. אבל כל שעדיין לא שכח, יכול הוא לברך ולספור ולהשתדל שיהיו תמימות ולא לשכוח. ואם קרה ששכח, אין כאן פשיעה ואין זו ברכה לבטלה. ע"ש. ואולי משום כך מרן זצ"ל היה נראה לו יותר מתחילה לומר שכוונת החיד"א שאין זו באמת ברכה לבטלה, אלא לשון 'גוזמא' נקט, לדחוף ולזרז את האדם על הענין.⁹

יב. אך לאחר שנים, הכריע בכוונת החיד"א שבאמת זו ברכה לבטלה, כי אף שברך כל יום כהוגן, ופתאום קרה שנאנס, אבל סוף סוף זו מציאות שלא התקיימה המצוה, שכיון דאנן בעינן "תמימות", הרי שכשהחסיר יום אחד, נמצא שלא קיים את המצוה, וממילא לא היה לברכות על מה לחול. ודו"ק.

תגובה בענין דעת תורה שנאמרה בעלון הקודם

יג. בסוף העלון הקודם, הבאנו השקפה ודעת תורה צרופה של מרן מלכא ועוד כמה מגדולי הדור הקודם זצ"ל, כיצד ההתייחסות הנכונה ליום ה' באייר, ובענין אמירת התחנון בו. וקבלנו מהחברים החשובים ה"ו הלומדים את העלון כמה שאלות בענין, ועתה נתייחס לשאלה אחת. אברך חשוב מאוד שאל, ששמע פעם ממרן הראש"ל רבנו יצחק יוסף שליט"א שסיפר על אביו מרן זצ"ל שהיה מגיע לפני כ-40 שנה לתפילת מנחה ביום זה לכולל "חזון עובדיה", כדי להתפלל עמהם ולומר תחנון. ועל כן, גם אנחנו בני התורה צריכים לנהוג כן. ומה שבשאר השנים מרן זצ"ל לא אמר תחנון, אולי זה היה רק כלפי חוץ מטעמים הידועים. אולם כבר ביארנו שם, שבשנים עברו דעתו של מרן היתה באמת נראית יותר לומר תחנון, כי אמנם עקב הקמת המדינה זכו רבבות רבבות עם ישראל לקיים מצות ישוב ארץ ישראל בכל אתר ואתר, אך בל נשכח כי לא למדינה כזאת קיוונו וציפינו, שבעונות, רבים עזבו את הדת בגרמא וגרמי של אותם אינשי דלא מעלי בקום המדינה, ואט אט התרחקו לגמרי מהתורה והמצוות.

יד. הגע עצמך, בא ניקח יהודי חילוני מעדות המזרח, ונבדוק מי היה אבא או סבא של סבא שלו, אתה תיווכח ותראה כי כולם היו אנשים יראי שמים שומרי תורה ומצוות, אם בעירק אם בפרס, אם בתוניס אם במרוקו, אם בתימן אם בהודו, בכל מקום ומקום היו שומרי תורה ומצוות ממש, ולא רק סממנים של "מסורתיים" ששומרים על מה שמתאים להם וכיף להם, כחגי פסח, סוכות, ראש השנה וכיפור, ואת השאר מנסרים חלילה. עד היום מהדהדים באוזני דברי מרן זצ"ל שהיה רגיל לומר את עדותו של הגר"ח פלאג"י מתורכיה, בסך הכל לפני כ-150 שנה: **"בכל ארצות המזרח, לא תמצא יהודי אחד מחלל שבת בפרהסיא!!!"** ואיך היום בעוונות, נראה הרחוב, השם יצילנו, מהיכן הגיעה ירידה זו? איפה כל הסיפורים ששמענו על גדולי חכמי עדות המזרח, לפני פחות מ-100 שנה, אם בתוניס, אם במרוקו, בתימן ועוד ועוד, איפה כל הפירות של תלמידי תלמידיהם, הלוא בקצב הזה, היינו צריכים להיראות דור אחר לגמרי, לא רק דור של לא מחללים שבת וכו', אלא דור שכולם מחנכים בניהם ובנותיהם במוסדות של

תורה ויראת שמים אמיתיים, ללא כחל ושרק!!! אבל בעוונות, הדור נראה איך שנראה, אודות שבאו לפה לארץ והקיפו אותם אנשים משובשים מאחינו התועים והמתעים, וכפו עליהם את דרכם הקלוקלת, וכך אט אט ירדו וירדו הלך וחסור מדרך התורה והמצוות.

טו. והן הן תוצאות אותם ראשי המדינה ושריה ועוזריהם שהיו אחראים להעברתם על הדת של אחינו בשרנו, ובפרט מבני ספרד ועדות המזרח שבאו בתמימות מארצות הגולה לחונן את עפרה של ארץ ישראל, וזרקו אותם במקומות לא מקומות, ללא גשמיות וללא רוחניות, ללא תורה וללא מצוה, ללא קדושה וללא צניעות. זרקום אל המעברות... ללא נחם וללא רחם, וכמה שהתמרדו ושאגו בקולם להושיעם, אך אנשי השלטון בעלי המבט האטום החליפו ביניהם חצי חיך והמשיכו הלאה. והדברים ידועים ומפורסמים. רבים מהזקנים שחוו מאורעות אלו על בשרם, מספרים עד היום היאך בנות משפחתם היו מבקשות בגדים להחלפה, שהרי באו בחוסר כל, ונתנו להם בגדים קצרים ופרוצים האסורים בלבישה כלל ועיקר, ומה תעשה הבת ולא תחטא, ומחמת שלא היתה להן ברירה, לא כולן עמדו בניסיונות, ואט אט ירדו מקיום התורה והמצוות, עד שרבים פרקו עול לגמרי. והשם הטוב יכפר בעד.

טז. אני זוכר ששמעתי מפי מרן זצ"ל, על ראש הממשלה הראשון בן גוריון 'שם רשעים ירקב', שחטא והחטיא את הרבים. והנה פעם למחרת יום הכיפורים, כתבו עליו בעיתון של המדינה, שהוא צם בכיפור והלך לבית הכנסת. **מיד ביום שלמחרת יצאה הכחשה ממשד ראש הממשלה, וביקש לפרסם ולהודיע שזה שקר, כי הוא לא צם ולא הלך לבית הכנסת.** והמשיך מרן בלשונו הטהורה: **"ומה אכפת לך שיגידו שצמת והלכת לבית הכנסת, למה אתה צריך להכחיש זאת? כל אלו היו מסיתים ומדיחים".** השם ירחם.

יז. ובעוונות, ההנהגה שלהם היתה לכפות ולהכריח בטענות שוא ומדוחים, שחלילה בארץ ישראל לא צריכים לשמור תורה ומצוות, עפרא לפומייהו. לכן באותן שנים עברו שמרן זצ"ל חש היטב היטב על בשרו את גודל העוול והקלקול, גדל הכאב מאוד, ולכן היתה דעתו יותר לומר תחנון, ובפרט לבני תורה הטמונים בבתי מדרשות.

יח. לא כן בשנים המאוחרות יותר, שהחלה התעוררות גדולה בציבור, ועינינו הרואות היאך עם ישראל מתעלה ומתחזק, עד שנעשה דורנו ממש "דור התשובה", ואתה רואה בעליל שרבים רבים מתקרבים ושבנים לצור מחצבתם, "בן פרת יוסף בן פרת עלי עין", "שאי סביב עיניך וראי פלם נקצצו באו לך" (שיעיה מט יח), "ואמרתי בלבבך מי ילד לי את אלה" (שם כא), ובפעול מתקיימת נבואת הנביא עמוס (ח יא): "הנה ימים באים נאם ה', והשליחתי רעב בארץ, לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי ה'", ובכל מקום שאתה הולך, מדרשיות לבנים, לבנות, שיעורי תורה לבעלי בתים, לבעלי תשובה, בהלכה, באגדה, בגמרא ועוד. מאות כוללים ברחבי הארץ לפנסיונרים, עד שרבים מהם ממש נעשים כמו תלמידי חכמים, מקשים ומתרחצים בטוב טעם ודעת. ועל אחת כמה וכמה, מה שהרחבנו בשיעור שעבר בהגדלת הישיבות הקטנות והגדולות בכל עיר ועיר, ברוך השם כן ירבו, דברים שלא היו עד לפני 40 שנה. לכן בראות מרן זצ"ל את ההעליה הגדולה הזאת בכמות ובאיכות, שברור שלא יכולנו להגיע לכל זה בחו"ל בארצות הנכר, "ואוירא דארץ ישראל מחכים" (בבא בתרא קנח ע"ב), לכן הראה יותר את דעתו בהסתכלות על הכוס המלאה, שלא לומר תחנון, כדי להביע שמחתנו לבורא עולם, ולו בדבר זה.

ועוד, וזו לשון הש"ע (סימן רו ט"ו): נטל בידו פרי לאוכלו וברך עליו, ונפל מידו ונאבד או נמאס, צריך לחזור ולברך אע"פ שהיה מאותו מין לפניו יותר כשברך על הראשון. וצריך לומר "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד" על שהוציא שם שמים לבטלה. ואם אמר כשנפל: ברוך אתה ה', ולא אמר אלקינו, יסיים ויאמר: למדני חוקיך, שיהא נראה כקורא פסוק, ואין כאן מוציא שם שמים לבטלה. ע"כ. ומפורש שאם לא טעם, הרי זו ברכה לבטלה, אף שנאנס שפתאום נאבד לו המאכל או נמאס. והרי קל וחומר הוא, כי במקרה של הב"ח הוא לא כל כך אנוס, כי לאחר שברך פתאום התבונן במאכל ונמאס בעיניו מחמת איזו רקובית שהיתה בו, והרי הטענה עליו עומדת, היה לך לעיין היטב בפרי לפני הברכה ולראות שאינו מאוס לך. ואם בכל זאת, לפי מרן זצ"ל לא נחשבת ברכתו לבטלה, כל שכן במקרה של הש"ע שהוא אנוס ממש, שפתאום נפל מידו ונאבד או נמאס, שודאי שלא תהיה ברכתו לבטלה.

⁹ ולכן גם נראה שמתעם זה צידד בשר"ת יביע אומר (ח"א י"ד סימן כא סוף אות א) במה שכתב הב"ח (ס"ס טו) שמי שברך על מאכל ולאחר שברך נמאס בעיניו, שיש לו לטעום ממנו קצת, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, ובלבד שלא נמאס כל כך עד שנפשו קצה באכילתו, שאז עובר על "בל תשקצו". ע"ש. וצידד שם מרן זצ"ל שלפי הריטב"א, אין טעימה זו אלא מתורת חסידות ולא מדינא. כי באמת אין זו ברכה לבטלה. ע"ש. וקשה, שהרי במקרה זה, אף לריטב"א לכאורה היא ברכה לבטלה, שהרי לא חלה הברכה על כלום, שברך ולא טעם, ואין זה דומה לנטילת ידים שברך ונטל, אבל כאן ברך על האכילה ולא אכל מידי. ואולי אזיל שם לשיטת הגר"ש קלוגר הנ"ל שבמקרה של אונס, אין זו ברכה לבטלה, וכיון שגם כאן נאנס שפתאום נמאס המאכל בעיניו, אין הברכה לבטלה. אך גם את זה, לא זכיתי להבין, כי אם כן למה הביא את דברי הב"ח, בעת שזו הלכה מפורשת בבית יוסף ובשו"ע שם בשם הירושלמי והרא"ש